

Grensedraging mellom Norge og Russland i 1826: myter og realiteter

Konstantin Zaikov

Grensdrawing mellom Norge og Russland er alltid blitt løst på en fredelig måte, både i 2010 og to hundre år tidligere, selv om det har vært uenigheter.

Den 16. september 2010 underskrev Norge og Russland en grenseavtale som satte det endelige punktum for den førti år lange tvisten om Gråsonen i Barentshavet. For nesten 200 år siden, i 1826, bila Norge og Russland en fem hundre år lang grensetvist om hvor grensa skulle gå på landjorda. Da Norge mottok den russiske keiserens tilslutning til grensekommisjonens forslag, kom det som en stor overraskelse. Avtalen fremsto mer som en «uventet gave fra den russiske tsaren» enn som et resultat av forhandlingene.

Myter om grensekommisjonen

Det var lenge vanlig å mene at den felles grensekommisjonen som fastla grensa i 1825–1826 ikke tok behørig hensyn til urbefolkningens interesser. Skoltesamene, områdets opprinnelige

innbyggere, ønsket nok at «felles-distriktene», det vil si de skoltesamiske siidaene, i sin helhet skulle bli en del av

Det russiske imperiet. Da slapp man å dele dem opp. Men resultatet ble helt annerledes. Grensa kom til å følge delvis Pasvikelvas, delvis Jakobselvas løp. Pasvik-siidaen ble delt i to, Neiden-siidaen ble norsk, mens Petsjenga-siidaen lengst øst ble russisk, med unntak av en liten flik vest for Jakobselv som snart ble hetende Grense-Jakobselv, og som tilfalt Norge. Denne «merkelige avgrensningen» og mangelen på informasjon om kommisjonens arbeid, gav senere grobunn for de underligste historier om den russiske grensekommissæren, Valerian Galjamin. Han skal ha vært en Judas, som solgte sitt historiske hjemland for 30 sølvpenger. I dag vet vi at dette ikke medfører riktighet. Men hvorfor ble den norsk-russiske grensa slik den ble?

Lederen for den norske grensekommisjonen Johan Henrik Spørck (1778–1849).

Hvorfor så vide fullmakter?

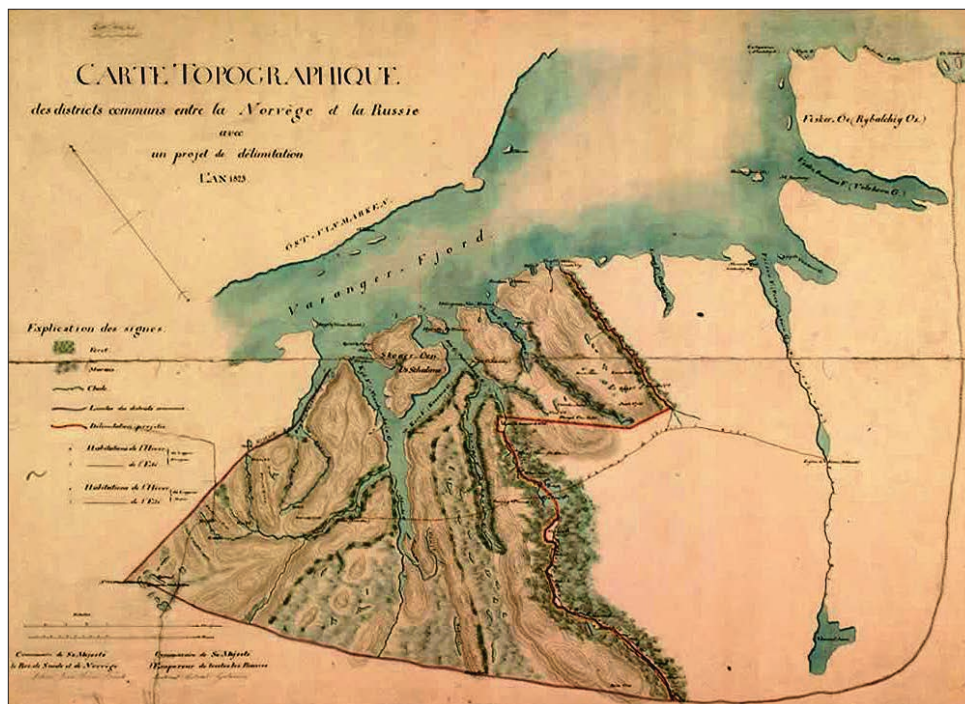
Bekymret over mangelen på klare grenser, fremmet dansk-norske myndigheter forslag om avgrensning av fellesdistriktene flere ganger fra 1770-årene. Sør-Varanger var et attraktivt område, som hadde tilstrekkelige naturressurser til å underholde reindriftingsamer og kolonister fra Kiberg, Vardø og Vadsø. Det var stort press mot området, og våren 1825 ble det endelig besluttet å utpeke Den norsk-russiske grensekommisjonen. Norge var interessert i ei avklart og uomtvistelig grense, og gikk grundig til verks i forberedelsen. Innen februar 1825 forelå det allerede to forslag til avgrensning, som i april 1825 ble overlevert til lederen for den norske kommisjonen, en helt fra den dansk-svenske krigen, oberst Johan Henrik Spørck.

Russland var langt dårligere forberedt. Opplysninger som ble samlet av myndighetene i Arkhangelsk guvernement, fastslo at ei grense faktisk allerede eksisterte og at den gikk akkurat der skoltesamene hevdet at den gikk. Internasjonale avtaler om ei slik grense fantes dog ikke. Områdene lå langt fra St. Petersburg og i hovedstaden forsto man ikke hva som egentlig foregikk i nord. Derfor bestemte tsaren seg for å sende av gårde en høyt betrodd person, en offiser fra den russiske generalstaben, som skulle avklare

Topografiske kart med grenselinjer fra 1825.

situasjonen og fastsette den nordøstlige grensa for Det russiske imperiet i samarbeid med oberst Spørck. Den utvalgte, unge oberstløytnant Valerian Jemeljanovitsj Galjamin, fikk bare ei liste med generelle prinsipper og noen avskjedsord med på veien.

Lederen for den russiske grensekommisjonen Galjamin Valerjan Jemeljanovich (1794–1855). Portrett, 1839.

To kommissærer – to perspektiver

Den 8. juli 1825 reiste kommissærene med sine assistenter sjøveien fra Kola til fiskeværret Sandhavn, som ligger øst for Jarfjord. Da de kom frem, delte de seg i grupper for å gjennomføre topografiske oppmålinger. Etter ni dager, den 22. juli, møttes de norske og russiske kommissærene igjen ved leirplassen Sjapkin (Brashavn). Galjamin gav med en gang sin tilslutning til et forslag til grense-trasé som han visste var forhånds-

godkjent av Det norske finansdepartementet. I følge denne proposisjonen skulle grensa følge Pasvikelva helt fra Gelsomio i sør til munningen i Bøkfjorden. Da ville Neiden-siidaen bli norsk, men Galjamin mente at de fåtallige skoltlesamene som bodde der, til sammen 16 mennesker, lett kunne flyttes over til russisk territorium.

Men Spørck insisterte på å følge det norske Stortingets plan for grensedracting, og gikk inn for at grensa skulle avvike fra Pasvikelva ved Salmijärvi, og derfra gå til Jakobselvas

utspring og følge denne elva til den rant ut i havet. Begrunnelsen var at Vardøhus festning og befolkningen i Vadsø og Kiberg hadde behov for å hente ved og tømmer i området mellom Pasvikelva og Jakobselva. Om man ikke tok hensyn til dette, ville konfliktene mellom innbyggerne i distriktene fortsette, understreket Spørck. Galjamin mente det ikke var nødvendig at hele dette området ble avstått til Norge. Man kunne løse problemet ved å la norske statsborgere beholde retten til å hogge ved og samle mose i området mellom Pasvikelva og Jakobselva, selv om det i fremtida skulle være russisk. Imidlertid skulle norsk reindrift i dette området strengt forbys.

Kirka i Boris Gleb

På den åttende forhandlingsdagen gikk Galjamin likevel med på Stortingets forslag, men til gjengjeld oppnådde han en viktig innrømmelse fra norsk side. Det lå ei lita russisk kirke på vestbredden av Pasvikelva (Boris Gleb) som Galjamin ikke ville skulle havne på norsk side. Spørck hadde foreslått for Galjamin at kirka, bekostet av den norske statskassa, kunne flyttes til et hvilket som helst sted på Pasvikelvas høyre bredd. Men Galjamin var urokkelig. Skoltene var ortodokse og til kirka i Boris Gleb kom det to ganger i

Kart med tre forskjellige forslag til grensedracting. Fra venstre til høyre: grenselinja som skoltlesamer ville ha, forslag fra finansdepartement, og forslag fra stortingskomitén.

året en russisk prest for å betjene Neiden- og Pasvik-samene. Dessuten var kirka nesten 300 år gammel og for samene var ikke bare kirka, men også området rundt sakrale symboler for ortodoksien og den tradisjonelle russiske tro. Til slutt gav Spørck etter.

Men den grunnleggende årsaken til at den russiske kommissæren godtok Stortingets forslag, var likevel Spørcks ultimatum. Den norske kommissæren forstod at det viktigste for den russiske oberstløytnanten var å forsvare russiske undersåtters tradisjonelle rettigheter. Dessuten kunne han rett og slett ikke vende tilbake til St. Petersburg uten et utkast til en grenseavtale. Derfor bestemte Spørck seg for å ta en kalkulert risiko. Han erklærte seg enig i ei grenselinje langs Pasvikelva til Gelsomio, men under forutsetning av at grensa ble stengt for innbyggere av begge land. Dette var ikke akseptabelt for Galjamin. Da foreslo Spørck at territoriet mellom Pasvikelva og Jakobselva skulle være en kompensasjon for at de norske fjell-samene mistet retten til reinbeiting i området ved Petsjenga og på Fiskerhalvøya, som ved grensedragningen ville tilfalle Russland.

Da kommissærene var blitt enige om hvor grenselinja skulle gå, fortsatte de diskusjonene om skoltenes rettigheter på norsk territorium. Galjamin foreslo å gi skoltene områder for reinbeiting og fiskeplasser i Norge som privat eiendom. Men Spørck var kategorisk mot.

Kirka i Boris Gleb var forhandlet om i 1825.

Resultatet ble at rettigheter til fiske, men ikke privat eiendomsrett, ble innrømmet skoltene for en periode på sju år. Etter at de den 1. august hadde avsluttet forhandlingene, underskrev begge kommissærer protokollen.

Var Valerian Galjamin en forræder?

Om det var slik at den norsk-russiske grensa for oberst Spørck var et lite fragment i hans rike biografi, så har oberstløytnant Galjamins skjebne helt siden den gang vært forbundet med det

nordlige Lappland. Det viste seg at det ikke var så lett å få utkastet til grensedragning godkjent i St. Petersburg. Den 14. desember 1825 brøt det ut en oppstand i St. Petersburg under ledelse av en rekke offiserer i generalstaben (dekabristoppstanden). Uheldigvis var en av Galjamins venner, A. O. Kornilovitsj, involvert. Om kvelden samme dag som opprøret fant sted, kom Kornilovitsj innom Galjamin og ga ham et angelfullt brev som han bad ham sørge for at Kornilovitsj' mor fikk tilsendt. Da Galjamin dagen etter fikk vite at Kornilovitsj var arrestert, ble han skremt og brente vennens brev. Men to av Galjamins kolleger i generalstaben avga falske vitnemål mot ham. Deres hemmelige motiv var å hevne Galjamins

lite edelmodige oppførsel fem år tidligere, da han forsøkte å arrangere en mesallianse mellom deres felles venn grev Novosiltsev og en ung dame fra en rik, men mindre fin familie. Galjamin rottet det hele til og resultatet var en duell der både grev Novosiltsev og damens bror døde.

Resultatet av disse påstandene var at Galjamin ble pålagt husarrest i tre måneder. Kommisjonen som etterforsket saken, klarte likevel ikke å finne bekreftelse på at Galjamin hadde deltatt i dekabristoppørret. Den 20. mars 1826 ble Galjamin sendt til et regiment i Finland, men i september 1826 fikk han tilbake tjenesten i generalstaben. Han var likevel ikke helt renvasket og ble overvåket av det hemmelige politi helt frem til 1832.

Tsar Nikolaj I, som var dypt skuffet over offiserskorpset i generalstaben, har muligens følt dyp mistillit til grenseutkastet, ettersom det kunne ha blitt fremforhandlet av en forræder. Men etterforskningskommisjonens dokumenter viser at keiseren anså Galjamin for å være uskyldig. Nikolaj I benådet ham lenge før han formelt avviste utkastet til grensedracting. Bakgrunnen for at han avviste utkastet, var at han ønsket å sondere holdningen den svensk-norske kongen Carl Johan

Øverst: Grense Jakobselv, Finnmark, ved grensen til Russland.

Nederst: Dekabristoppstanden i 1825 i St. Petersburg. Maleri av Karl Kolman, 1830.

Foto: Lise Aasrud/NTB/Scampix.

hadde til ham som ny russisk keiser. Saken er at på denne tida ble motsetningene mellom Russland og Storbritannia skjerpet på Balkan, og den russiske tsar var redd for at Sverige kanskje ville støtte Storbritannia i håp om å gjenvinne sin tapte innflytelse i Østersjøen. Den formelle avvisningen av utkastet til grenseavtale hadde snarere en seremoniell karakter, der formålet var å skape en situasjon der han fikk oppmerksomheten rettet mot seg – og så plutselig kunne gi sitt samtykke for å

overbevise Carl Johan om sine gode hensikter vis-à-vis Norge/Sverige.

Den samme oberstløytnant Galjamin ble sommeren 1826 på nytt kommandert til den nye russisk-norske grensa for å reise grenserøyser og på den måten markere den nye grensa i terrenget. Deretter deltok han i arbeidet med å fornye grenserøysene langs den norsk-finske grensa lengre vest. Etter at han var ankommet til St. Petersburg i september 1826 mottok han for etableringen av grensa med Norge to tusen rubler, Sverd-ordenen og tobakkseske med diamanter (fra Sveriges og Norges konge). Oberst Spørck ble to år senere forfremmet til general-adjutant for den vellykkede grenseetablering og deltakelsen i kommisjonen.

Grenselinja foreslått av Spørck og Galyamin ble ratifisert i mai 1826. Grensekonvensjonen var kontroversiell i samtida: mange mente at Norge fikk mer enn man kunne forvente, mens Russland tapte både territorium og undersåtter (samene i Neiden). Likevel, over de neste 200 årene var den norsk-russiske landgrensa den mest stabile grensa i Europa. Den ble utgangspunktet for det påfølgende samarbeidet mellom de to statene for å løse territoriale tvister.

Den russiske keiser Nicolas I (1796–1855). Portrett fra 1852. Maleri av Franz Krüger.

Litteratur:

Astri Andresen. Sii'daen som forsvant: østsamene i Pasvik etter den norsk-russiske grensetrekningen i 1826. 1989 Kirkenes.

Steinar Wikan. Grensebygda Neiden: møte mellom folkegrupper og kampen om ressursene. 1995.

Forfatteren:

Konstantin Zaikov doktorstipendiat ved Institutt for historie og religionsvitenskap ved Universitetet i Tromsø.

E-post: konstantin.zaikov@uit.no